

Mikolás Tibor és a kelet-magyarországi modernizmus

KOVÁCS Péter^{1*} – KELLER Ferenc²

¹ Debreceni Egyetem, Műszaki Kar, Építésmérnöki Tanszék, 4028 Debrecen, Ótemető utca 2.
E-mail: kovacs peterdla@gmail.com

² Debreceni Egyetem, Műszaki Kar, Építésmérnöki Tanszék, 4028 Debrecen, Ótemető utca 2.
E-mail: kellerfeco@gmail.com

EREDETI KÖZLEMÉNY

Beérkezett: 2024. június 5. • Elfogadva: 2024. július 21.

Online First megjelenése: 2024. szeptember 10.

© 2024 A Szerzők

ÖSSZEFOGLALÓ

Mikolás Tibor (1924–2024) Debrecen és Kelet-Magyarország egyik meghatározó építésze volt. 2024-ben a kétszeres Ybl-díjas és Széchenyi-díjas alkotóművész születésének 100 éves évfordulóját ünnepeljük. A Debreceni Egyetem Műszaki Kar Építésmérnöki Tanszékén célul tűztük ki az igen gazdag életmű feldolgozását. A mesterszakos hallgatókkal együtt sorra vettük szakmai fejlődésének stációit, a háború utáni klasszikus modern építészetet oktató iskola és mesteriskola, a szocialista realizmus, az 1960-as évek szabadabb építészeti gondolkodása és az 1970-es évektől előretörő előregyártási kényszer keretei között született jellemző épületek, tervpályázatok és koncepciótervek bemutatásával. Az építészeti projektek feldolgozásánál azt a hallgatók által szerethetőbb módszert választottuk, mely szerint az épületeket mai vizualizációs programokkal reprodukáltuk, ezáltal azok érthetősége is változott. Párhuzamot vonva a tervek születésének dátumával tisztázódtak azok az építészeti meghatározó alapgondolatok, amelyek mentén az épületek születtek. 1963-ig például létezett egy rá jellemző színvilággal kevert homlokzati rajzosság, utána inkább a funkcióból eredő letisztultsággal találkozunk. A tanulmány célja bemutatni az életutat, a terveken keresztül bizonyítani, hogy bár voltak a közel 50 éves tervezői pályafutásnak evolúciós lépései, de összességében ars poeticáját a klasszikus modernizmus és a funkcionalizmus határozta meg.

KULCSSZAVAK

klasszikus modern építészet, komponált modernizmus, funkcionalizmus

* Levelező szerző

ELŐSZÓ

Mikolás Tibor kétszeres Ybl-díjas és Széchenyi-díjas építész, egyetemi tanár 1924. szeptember 28-án született, 100 évvel ezelőtt. Önmagában a 100 éves évforduló is elég ok lenne összefoglalni életművét. Ezt felerősíti az a szándék, amely az 1945 utáni magyar modern építészeti eltűnésben lévő emlékezetét próbálja rendszerezni. A korszak debreceni épületeivel két, általunk szerkesztett könyvben foglalkoztunk a DE Műszaki Kar Építésmérnöki Tanszék mesterszakos hallgatóinak bevonásával. Az első könyv¹ részeként, életrajzi adatok mellett 14 épület bemutatásával elindítottuk a Mikolás-hagyaték összegyűjtését. Ez, ismerve a teljes spektrumot, fontos, de töredékes összefoglalás. Az évforduló új impulzust jelentett, az aktuális mesterszakos kurzus építészeti kutatás nevű témakörében már csak Mikolás Tibor volt a téma. Az épületek dokumentálásánál új módszert alkalmaztunk. A debreceni mikrofilmtárból és az időközben, a KELETTERV tervtár felszámolása után, a Lechner Központból begyűjtött rajzi anyag szárazsága nem tette eléggé szerethetővé azok feldolgozását. Így az lett a feladat, hogy a kiválasztott épületeket a hallgatók a saját, számukra értelmezhető, mai vizualizációs eszközökkel jelenítsék meg. Ez a felfedezhetőséget is segítette és felszínre hozta azt a korábban Mikolásra jellemző színvilágot, rajzosságot, amit az idő porrétege a valóságban eltüntett. A piros vagy sárga csíkozás, vonalazás 1962-ig (Alföldi Nyomda, KLTE kollégium, orosházi kórház) ugyanis majd mindenhol megjelent.

„Magyarország, a hosszú 1960-as évek építészete” című kiállítás során 2017. július 12-én kerekasztal beszélgetést szervezett a Magyar Építőművészek Szövetsége. A résztvevők feje fölött középen pont Mikolás Hajdúsági Áruházának fotója volt a háttér. Ez egyrészt Mikolás Tibor országos jelentőségét is pozícionálta, másrészt az áruházat kiemelte a többi épülete közül. Ezt a teljes életmű ismeretében érthetőnek tartjuk, mivel ez volt az az 1956–1957-ben tervezett épület, ahol a szocreálra jellemző elvárásoktól mentesen, de még az előregyártás szigorításai előtt a legnagyobb szabadságfokon tervezett. Ő maga is komponált modernizmusként nevezte el tervezési módszerét.

1963 után a színek eltűntek az épületekről, ami részben a léptékváltásnak is köszönhető. A KLTE Kémia épület már egyfajta tiszta modernséget tükröz. A technológiát kiszolgáló, letisztult formavilágú funkcionalizmus megjelenése változást jelent a korábbi épületekhez képest. Valószínűnek tartjuk, hogy hatással voltak Mikolás Tiborra Alvar Aalto épületei, egyfajta stílusazonosság érzékelhető. Az 1965-ös, Nemzeti Színház épületre készített pályázati tervében hasonló függőleges rasztereztettség fedezhető fel, mint Aalto Finnlandia palotájánál, de gyanítható, hogy több épületében az előadótér szerkesztésénél megjelenő felső fényhatásokat is Aalto inspirálta. Érdemes megemlíteni két olyan épületet, ahol a lépcső és a vertikális tömeg között vasbeton gerendarács készült. A DOTE Elméleti tömb 1965–1969-es tervei és a Zeneművészeti Főiskola 1967–1969-es tervei egyaránt esztétikai mondandóval ruházzák föl az említett, párban elhelyezett elemekből álló gerendarácsot, melyek konzolos homlokzati kifuttatása nagyon karakteres. Talán itt is felfedezhető a skandináv építészeti behatás, hasonló építészeti nyelvezetet látnunk a Velencei Biennálé skandináv pavilonjánál is.²

¹ Kovács Péter DLA, Keller Ferenc, Roszkos Zsófia (szerk.): Gyöngyösi Miklós, Horváth Anett, Kovács Nikolett, Ládi Gabriella, Mártha Anna, Megyesi Miklós, Pásztor Anna, Szuszik Dóra, Zbiskó Éva: Debrecen modern építészete 1945–75. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2018.

² James Taylor-Foster: Nordic Pavilion in Venice / Sverre Fehn. <https://www.archdaily.com/784536/ad-classics-nordic-pavilion-in-venice-sverre-fehn>. (Utolsó megtekintés: 2024. 07. 15.)

Szándékunk szerint a tanulmány célja végigjárni az életutat, épületeken, tervpályázatokon keresztül bizonyítva, hogy Mikolás Tibor kezét a klasszikus modernizmus tanítómesterei vezették. A mesteriskola utáni lendület még több kompozíciós kísérletet tartalmazott, majd egy letisztult korszak következett, amely szintén nagyon magas színvonalat képviselt, még akkor is, ha a hellyel létrehozott kontextusát az előregyártás és a tömegtermelés korszakában született városi épületállomány a jelen számára eltorzítja.

KEZDETI ÉVEK

Mikolás Tibor saját elmondása szerint 15 éves korában került kapcsolatba az építészettel, amikor családi házukat egy zongoraszobával bővítették ki. Ez az építkezés volt az, ami Tibor érdeklődését felkeltette a szakma iránt. Az építési vállalkozót, akit mérnök úrnak szólítottak, minden nap kifaggatta, mi miért történik. Ekkor határozta el, hogy ő is „mérnök úr” akar lenni. Az, hogy építész lesz, véglegesen akkor dőlt el, amikor a váci piaristáknál osztályfőnöke, Török Jenő a vetítettképes előadásokkal valamilyen hivatás felé próbálta orientálni őket. Az egyik ilyen alkalommal ugyanis egy olasz, valószínűleg egy római tér közepére kerülő tornyot is tartalmazó építmény makettjét vetítette. Ennek gondolatgazdagsága és újszerű varázsa volt az, ami azonnal bevonozta. Kiderült számára, hogy *„az épület hát nem csupán egy nagyméretű használati tárgy, hanem érzelmek keltésére is alkalmas mű, amelyet létrehozni, létrehozásában alkotói szinten közreműködni lelkesítő feladat lehet egy életen át is”*.³

Emiatt jelentkezett 1942-ben a Magyar királyi József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mérnöki és Építésmérnöki Karára. Itt az első években, az alaptárgyaknál még nem derült ki más irányú tehetsége, amivel a testvéri versengésben a később matematika professzorként ismert Mikolás Miklóst utolérte volna. Szmodits Hildegárd tanárnő a matematika vizsgán csak úgy engedte át, hogy megígérte, soha olyan helyen nem fog dolgozni, ahol a négy alaplámpa-velelen kívül másra is szükség van. A kémiát viszont úgy tanulta meg, hogy a vegyjeleket zenei hangokkal kottázta fel, és mivel a zenei memóriája átlagon felüli volt, magában énekelve vissza tudta mondani a képleteket. A zene, a ritmus később is hatással volt az épületeire.

A tehetséges egyetemi hallgatókat III. évtől a pesti tervezőirodák felszippantották, ahol a tanulás mellett, illetve nyáron is dolgozhattak. Persze csak abban az esetben, ha a tanszékekről ajánlották őket. Tibor a III. évben már a nagyon jók közé tartozott, így először Albin Jánosnál, az Operaház főépítésznél kapott munkát, majd Kiss Tibor, a II. Épülettervezési Tanszék vezetőjének ajánlására a Dávid Károly–Juhász Jenő–Kiss Ferenc-irodába került. Később Kiss Ferencet tartotta igazi mesterének, tőle tanulta meg *„az igazi modern építészetet”*, illetve Mikolás Tibor sok mindenben utánozta is őt mint karaktert, például tőle tanulta meg a vitorlázást is. Ebben az irodában nagyon szabadon éltek, volt olyan, hogy a nyári kánikula idején éjszaka dolgoztak, nappal pedig aludtak a strandon.

A modernizmus magyarországi létjogosultsága – mesélte Tibor – a háború után dőlt el, amit korábban a Bauhausban részt vevő vagy egy ideig Moszkvában élő, de hazatelepült építészek (pl. Weiner Tibor, Perényi Imre) is szorgalmaztak. Ezt a korszakot hűen mutatja be az 1948 májusában megnyílt *„Új Csepel, a dolgozók városa”* című kiállítás is, amit a Nemzeti Szalonban rendeztek meg.⁴

³ Mikolás Tibor előadása a debreceni Ybl Miklós Főiskolán, 1984. február 28. Kézirat 3. oldal.

⁴ Perényi Imre: Új Csepel, a dolgozók városa. *Magyar Építőművészet* 3 (1948) 6. 214–215.

A kiállításon bemutatatták Perényi Imre szakmunkásképző épületét (tanoncotthon), amelyet tulajdonképpen Mikolás Tibor tervezett és rajzolt meg.⁵ Ez a szereplés számára később komoly kapcsolati tőkét jelentett.

1948-ban, amikor Mikolás Tibor végzett, már tényleges munkatársként, főállásban dolgozott Dávid Károly műtermében. Itt kell megjegyezni, hogy Dávid Károly 1932-ben kilenc hónapot töltött Le Corbusier párizsi irodájában, így a klasszikus európai modernizmus egyenes ágon öröklődött át a Dávid-féle műterembe. 1948 júliusában Kiss Ferencsel együtt vitorláztak a Balatonon. Ekkor volt egy szabály az irodán belül, amely szerint telefonon folyamatosan tartani kellett a kapcsolatot, mert változások voltak várhatók. Siófokon érte őket a hír, hogy augusztus 20-tól államosítva lesznek a tervezőirodák is. Ami munka addig elkészült, az még leszámítható volt, utána már minden megbízás az állami szektorba ment. Egy MASZOVLET géppel repültek hajnalban Budapestre, hogy megmenték, ami menthető.⁶

ÉTI

Az államosításkor valamennyi építész irodát az Állami Építészettudományi és Tervező Intézetbe (ÉTI) vontak össze, melynek vezetője a Moszkvából hazatért Perényi Imre lett. Az ország összes munkáját ott kellett volna tervezni, amit egyszerűen lehetetlen volt megszervezni, ezért az fokozatos osztódásnak indult. A minisztériumban a 7-es főosztály szervezte a pályázatokat és a munkaelosztást. Ide került a 24 éves Mikolás Tibor mint titkár és ifjú kora ellenére a beosztása miatt elég nagy hatalommal rendelkezett. Egy idő után vissza akart kerülni a tervezőasztalhoz, de Perényi erre mindig csak ígéreteket tett. Bár szeretett volna, de „nehéz volt szabadulni a hatalomtól”. Egy darabig pótolta a hiányt a Magyar Építőművészek Szövetségének Mesteriskolája első ciklusa, amelynek alapításában (1953) is részt vett, és természetesen azonnal be is lépett.

MESTERISKOLA – SZOCREÁL

Az 1953–1955 közötti időszakban id. Janáky István vezetése alatt 21 hallgatója volt az első ciklusnak, többek között Callmeyer Ferenc, Csaba László, Molnár Péter, Zalaváry Lajos.⁷

A mesterek alapvetően a klasszikus modern építészet követői voltak, így a kötelezőnek tartott szocreál csak nyomokban törte át azt az építészeti felfogást (1. ábra). Mivel Mikolás 1951 és 1956 között tanársegédként tanított a Budapesti Műszaki Egyetemen, ezért ott nem tudta megkerülni ezt a kérdést.⁸ Hogy mi volt a személyes véleménye, erre autentikus visszaemlékezést találunk Finta Józsefnél:

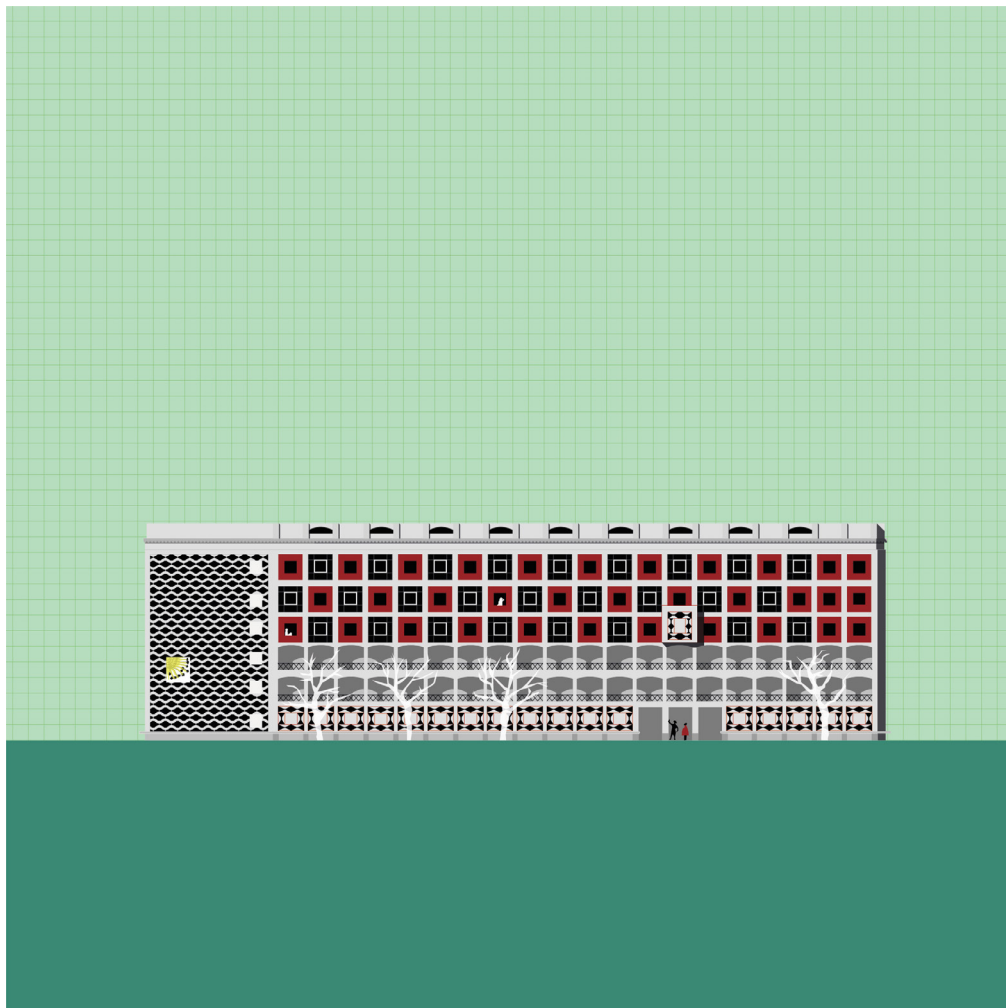
⁵ Közli Kozma Lajos: Gyermekvédelmi építkezések. *Új Építészet* 3 (1948) 5. 182–189. (Az utolsó két oldalon: 187–188.)

⁶ Mikolás Tibor előadássorozata 1. rész. DE Műszaki Kar, 2010. február 11.

⁷ *Mesteriskola 1953–2023*. Építész Mesteregylet, Budapest 2022.

⁸ A korszakról lásd Karácsony Rita – Vukoszávlyev Zorán: Elmélet és gyakorlat kapcsolata. Műegyetemi építész-kari tervezési munkák az 1950-es évekből. *Építés – Építészettudomány* 50 (2022) 3–4. 295–316.

1. ábra. Lakóépület az Óbudai Duna-parton, mesteriskolás tervpályázat 1955. Forrás: Magyar Építőművészet 4 (1955) 1–12. Átdolgozta: Korhán Marcell

„Másodévesen még szocreálból kezdtem. Az egész tankör dór oszlopokat firkált. Az első ilyen feladatomban egy tudós háza volt és apait-anyait beleadtam, hogy egy jó szocreál ablakot csináljak neki. Mikolás Tibor és Halász Imre voltak az oktatóim. Mikolás odajött, hogy menjek egy kicsit félre. Azt mondta, hogy »te ezt ne nagyon csináld, ez nem az igazi«. Akkor figyeltem fel az északi építészetre, Alvar Aaltóra, Toivo Korhonenre és Aarne Ervire.”⁹

⁹ Építészfórum, Mesterek köszöntése, 19. Média Építészeti Díja 2023. Beszélgetés Finta Józseffel. Budapest, 2023. október 31.; publikálva: Mesterek Köszöntése 2023 – interjú Finta Józseffel. *Építészfórum.hu* 2023. 12. 25. <<https://epiteszforum.hu/mesterek-koszontese-2023--interju-finta-jozseffel>> (Utolsó megtekintés: 2024. 07. 15.)

IPARTERV

Időközben az Építésügyi Minisztériumban vezető szerepet betöltő Lux László elhelyezte az Iparterv 3-as irodájába, ahol főnöke ugyanaz a Bán Károly volt, aki gyermekkorában a házuk toldását irányította. Bán Károly rábízta a későbbi Tiszaújváros (korábban Tiszaszederkény) tervezését. Ebben az irodában jól érezte magát, de családi okok miatt új lehetőséget keresett, ezért a 7-es főosztályon azzal a kéréssel kereste meg Hegedűs Ernőt, hogy helyezze át máshová. 1955. december 30-án Deák Ernővel együtt előszobáztak a minisztériumban, ahol egy beszélgetés végén Deák Ernő főmérnöknek, Tibor pedig tervezőnek került Debrecenbe, ahová vitte magával a TVK (Tiszavidéki Vegyi Kombinát) lakótelep tervezését is. Az eredetileg 800 lakásos várost 1955-től 1965-ig tervezhette, amikor is elvették tőle azt és átadták Miskolcnak a tervezést, mivel a továbbépítést már az akkor induló miskolci házgárra kívánták alapozni.

Ezt megelőzően 1954-ben egy MÉSZ küldöttséggel Lengyelországban voltak. A megépült új város, Nowa Huta tervezője egy este fölvitte arra a dombra, ahonnan ráláttak az egész településre. Ez a hivatás csúcsa, mondta a lengyel, aki otthonokat, teljes környezetet teremtett, és mint „teremtő”, a kivilágított ablakokban, az utcákon sétáló emberekben gyönyörködött. Ez az érzés őt is teljesen áthatotta. Mikolás Tibor a kukoricaföld széléről nézte Tiszaszederkényt, a későbbi Tiszaújvárost, elképzelt egy, a síkságból kiemelkedő magas épületet, amivel hangsúlyt akart teremteni, a házakat, a tereket. Az első kétemeletes épületekre szinte valószínűtlenül filigrán lebegő párkányt tervezett. A téren a kiülő előtetős üzletsorra ráfordította a lakóházakat, törtvonalú loggiasort alakított ki.¹⁰ De az álma, hogy egyedül ő hoz létre egy várost, nem teljesült. A tiszaujvárosiak sokáig teljesen elfeledkeztek róla, csak nemrég kezdték visszahelyezni őt a várostörténetbe.

DEBRECENI TERVEZŐ VÁLLALAT, 1960-AS ÉVEK

Mikolás Tibor 1956. január 2-án érkezett Debrecenbe. Az 1956-os események úgy haladtak el mellette, hogy közben saját elmondása szerint beteg volt. Mivel Deák Ernő disszidált, ő lett a Debreceni Tervező Vállalat főmérnöke, ezt a pozíciót 1986-ig töltötte be. Amikor kezdett, körülbelül 100-an dolgoztak az irányítása alatt, ez később, már az új elnevezés szerinti KELET-TERV-ben 450 fős létszámra növekedett. Hét igazgatót fogyasztott el. Egyszer elunta, hogy jönnek, mennek az igazgatók, fárasztotta az alkalmazkodás kényszere. Ezért felment a minisztériumba és megkérdezte, miért nem őt nevezik ki. Mondták, lépjen be a pártba (MSZMP). Jó, mondta Mikolás Tibor, de legnagyobb meglepetésére a helyi pártszervezet nem szavazta meg. Ez meglepő, mert a politikusokkal nagyon jó kapcsolatot épített ki, különleges képessége volt arra, hogy szót értsen velük, elfogadtassa azt is, amit más nem tudott.

A legnagyobb erénye ebben a korban a műhelyteremtő képessége volt. Jó érzéssel válogatta meg a kollégákat, őket építész műtermi munka mellett az is segítette, hogy professzionális makettező, fotós és grafikus részleget is létrehozott.

A korszakról a Kanadában élő Szabó János 2019-ban így emlékezik:

¹⁰ Mikolás Tibor előadássorozata 2. rész. DE Műszaki Kar, 2010. február 25.

„Egy olyan együttest formáltunk, ahol a vállalati munka mellett gyakorlatilag minden létező tervpályázaton részt vettünk és együtt dolgoztunk. Ez annyira kellemes volt ez az együttes, olyan sokat tanultunk egymástól a vitán keresztül, az ötleteken keresztül. Mindenki rajzolt. Az együttest kiegészítette egy Varga Nándor nevezetű képzőművész, aki a Debreceni Tervező Vállalatnál dolgozott és remekül rajzolt. A lényeg az, hogy egy roppant intenzív szakmai együttes volt, ahol a gondolatok tulajdonképpen kiegészítették egymást. Tehát valaki bedobott valamilyen ötletet egy bizonyos pályázatnál, a másik, az megerősítette, hozzátett valamit és ismét megerősítette.

Az a finomság, amit mi annak idején tanultunk odahaza és ami nagyon szép volt és ma is él bennem és soha nem fogom elfelejteni. Soha nem fogom elfelejteni Mikolás Tibort meg azt a közöséget, amelyikben én dolgoztam. Az egy egészen más ideológiát képvisel, mint amilyen ideológiában én kénytelen voltam dolgozni itt.”¹¹

KOMPONÁLT MODERNIZMUS

Az 1956–1957 között tervezett Hajdúsági Áruház épület terveit, amit ő „komponált modernizmus”-ként aposztrofált, olyan alkotói szabadságfok jellemezte, ami még az általa tisztelt kollegákat is megosztotta (2. ábra).¹² Andrásy István, a városi főmérnök sem tudott vele mit kezdeni, ezért tervzsúrit szervezett. Amikor Tibor befejezte a tervismertetést, kínos, majdnem tízperces csend következett. Ekkor a tanácselnök, Ménes János megszólalt: „Hát nekem tetszik.” Ez mentette meg az épületet.¹³

Szabó János:

„Ő egy olyan építész volt, aki ugyancsak pontosan, ha szabad valamilyen formában a történelmi példákra hivatkozni, szerette és tisztelte nagyon a szimmetriát, de rendkívül ügyesen feloldotta a szimmetria merevségét a kitűnő ellenpontos aszimmetriával. A legjobb példa erre, ha majd egyszer arra jár, nézze meg a debreceni áruházat. Szemben állva az épülettel nagyon lehet látni a szimmetrikus alapot és az aszimmetria ellenpontos kellemességét és egyensúlyát.”¹⁴

TERVPÁLYÁZATOK

Az 1960-as években a vállalati munka mellett Mikolás Tibor Boruzs Bernáttal, Szabó Jánossal három jelentős nemzetközi tervpályázaton is részt vett. Az 1965-ös Budapesti Nemzeti Színház tervpályázatán IV. díjat kaptak (3. ábra).¹⁵

¹¹ Interjú Szabó Jánossal. Készítette Tóth Gergely. Vancouver, 2019. május 5.

¹² Mikolás műteremvezetői tervezői módszertanát jól mutatja, hogy az első debreceni épületét közlő cikkben – a rövid leírás és hagyományos rajzok mellett – három fekete-fehér és két színes makettfotó illusztrálja: Áruház és lakóépület Debrecen. *Magyar Építőművészet* 7 (1958) 4–5. 107–109. Saját visszaemlékezése az épületről: Mikolás Tibor: Áruház és Lakóépület Debrecenben. *Magyar Építőművészet* (1988) 3. 40–41. Mai értékelése: Vukosavljev Zorán: Mai szemmel: Hajdúsági Áruház és társasház. Debrecen (1958–61). *Építész: Mikolás Tibor (1924–2014)*. *Metszet* 17 (2016) 3. 15.

¹³ Mikolás Tibor előadássorozata 2. rész. DE Műszaki Kar, 2010. február 25.

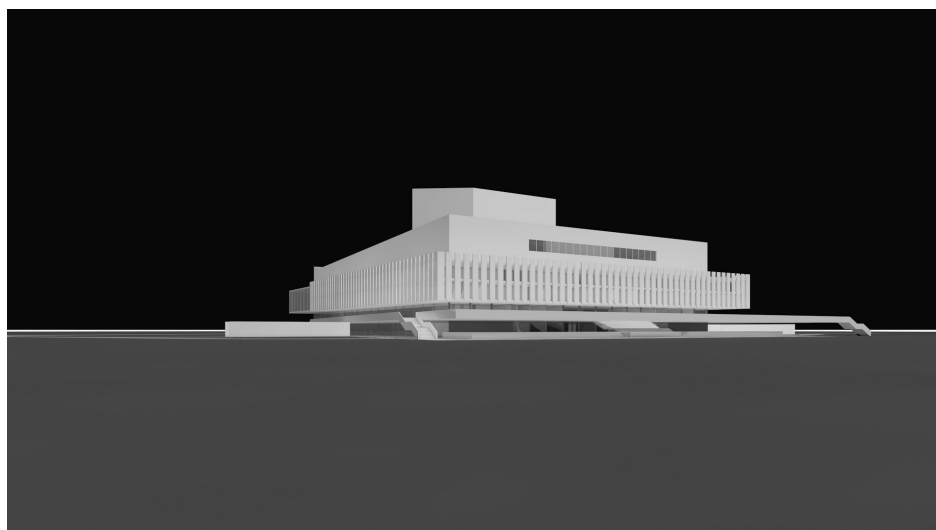
¹⁴ Interjú Szabó Jánossal. Készítette Tóth Gergely. Vancouver, 2019. május 5.

¹⁵ A pályázat eredményéről a *Magyar Építőművészet* áttekintő beszámolót ad, ebben: Kiemelt megvételben részesült pályamű – Építésszek: Mikolás Tibor, Szabó János, Boruzs Bernát (Magyarország). *Magyar Építőművészet*

2. ábra. Debrecen Hajdúsági (Centrum) Áruház, 1961. Forrás: Debrecen Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal, Építészeti Archívum, Mikrofilmtár, Piac utca 34–36., hrsz: 9019 alapján. Átdolgozta: Szabó Barnabás

3. ábra. Budapest Nemzeti Színház tervpályázat, 1965. Forrás: *Magyar Építőművészet* 15 (1966) 1–6. Átdolgozta: Korhán Marcell

Szabó János:

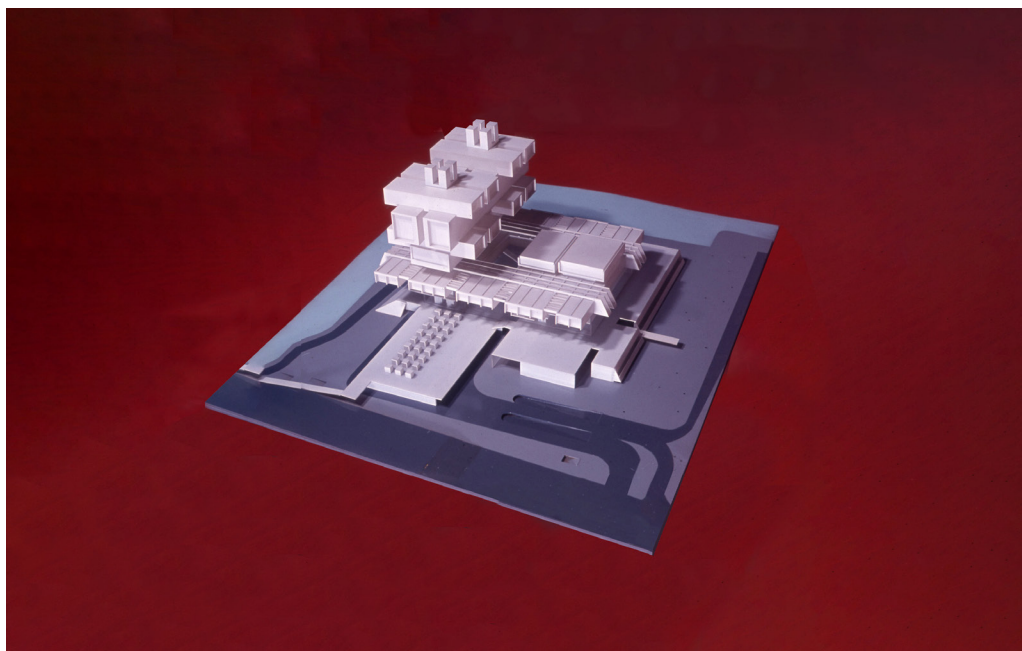
„Egyik legérdekesebb volt a budapesti Nemzeti Színház, amelyiknek a helyszíne ugyancsak a Városliget volt, akkor annak idején még a Sztálin-szobor, a régi Sztálin-szobor helyére jelölték ki a területet. Emlékszem a pályázatra nagyon jól, rengeteget dolgoztunk rajta. Tulajdonképpen azon a terven csak hárman dolgoztunk, a Boruzs Berci, a Mikolás Tibor és jómagam, és sikeres volt. Már nem emlékszem pontosan, hogy díjat kaptunk vagy megvételt, a lényeg az, hogy értékelték a terünket, és a nyertes, az Boguslawski professzor volt Lengyelországból, és ha jól emlékszem, a Hoffer Budapestről... de emellett dolgoztunk egy bécsi pályázaton, részt vettünk sokkal kisebb pályázatokon is, már nem is emlékszem pontosan, rengeteg városrendezési pályázaton vettünk részt, és épületekre kiírt pályázaton.”¹⁶

Sajnos kevés, de annál érdekesebb anyag maradt meg az 1967-es Amszterdam Városháza (4. ábra) és az 1968-as Bécs, Nemzetközi Szervezetek Székháza és Kongresszusi Központ tervpályázatáról (5. ábra).¹⁷

További jelentősebb pályázatok:

Szolnok Vasútállomás, 3. díj (Boruzs Bernáttal, Szabó Jánossal) 1966

Szeged Olajközpont, díjazott (Boruzs Bernáttal, Szabó Jánossal) 1967

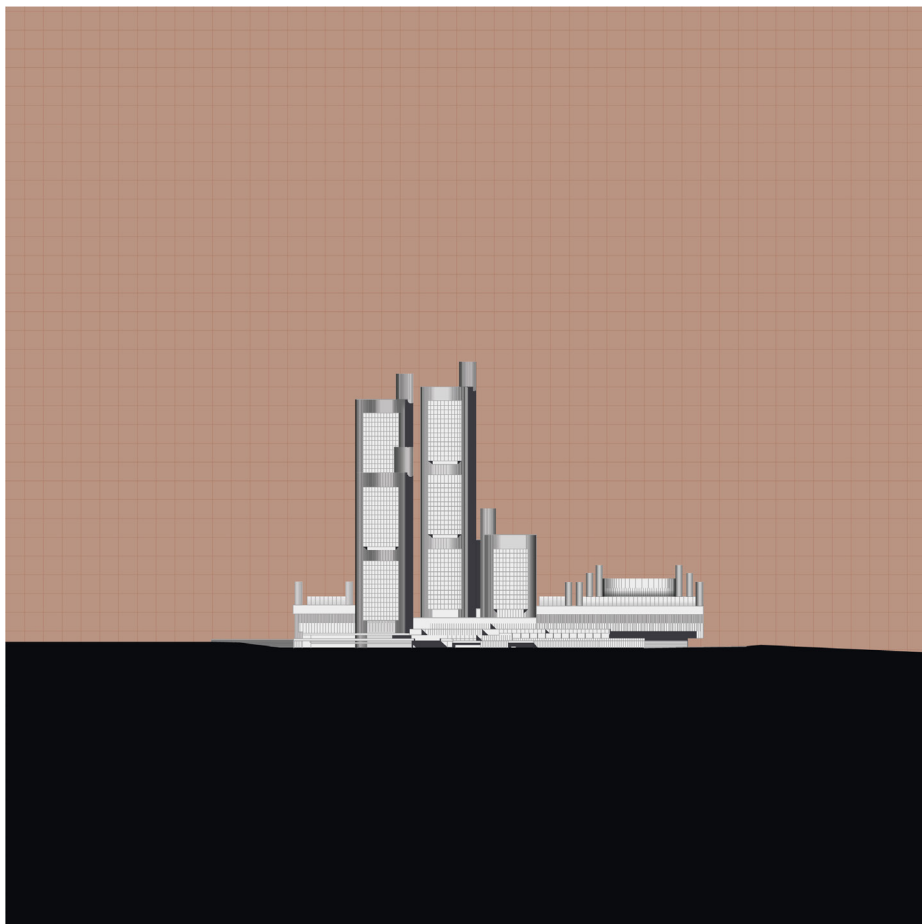
4. ábra. Amszterdam Városháza tervpályázat, 1967. Forrás: Mikolás Tibor diaarchívum.
Átdolgozta: Korhán Marcell

15 (1966) 3. 26.

¹⁶ Interjú Szabó Jánossal. Készítette Tóth Gergely. Vancouver, 2019. május 5.

¹⁷ Az említett két tervpályázatról Mikolás Tibor diaarchívumában, illetve Marton Lajos [et al.] (szerk.): *Debreceni Tervező Vállalat 1966–1970* (Debrecen. DTV.1971) kiadványban található anyag.

5. ábra. Bécs Nemzetközi Szervezetek Székháza és Kongresszusi Központ tervpályázat, 1968.
Forrás: Debreceni Tervező Vállalat, 1966–1970. Átdolgozta: Korhán Marcell

Párizs Pompidou Központ (Szabó Jánossal) 1971

Belgrádi Operaház (Szabó Jánossal, Gere Mihállyal) 1971

Tanger szálloda (Szabó Jánossal, Varga Nándorral) 1972

„A pályázatok egytől egyig szakmai életem boldog napjait – éjszakáit jelentették: fiatal és fiatal lelki építészek számára a szakma művelésének, jobban mondva begyakorlásának, kísérletezésének olyan alkalmait képviselik a pályázatok, melyek nélkülözhetetlenek az önismeret és a fejlődés szempontjából. »És a mire vagyok képes, ha hagynak?« kérdés újra, meg újra való ön-meghatározása mellett alkotó kollektívák összekovácsolásának kohói is a pályázatok: semmi sem hoz annyira közel munkatársakat egymáshoz, mint a közös, nagy erőfeszítések fáradalmi – és erre alig van ennél konstruktívabb alkalom.”¹⁸

¹⁸ Mikolás Tibor előadása a debreceni Ybl Miklós Főiskolán, 1984. február 28. Kézirat 7. oldal.

ÉS MÉG MINDIG AZ 1960-AS ÉVEK

1964 a sikeres házak évjárata volt. Ekkor adták át a Kálvin téri társasházat, az Alföldi Nyomda új épületét, a KLTE új kollégiumát, az Agrártudományi Főiskola új szárnyát és a TVK lakótelep üzletsorát is.¹⁹ Az Agrártudományi Főiskolánál újabb álma valósult meg, egy nagy belső teret alakíthatott ki. Az aula négy szint magas belsőtere a templombelsők igényességét tükrözi (6. ábra).

Volt-e előkép az egyébként nagyon magas színvonalon megvalósuló egyetemi épületekhez? Szabó János visszaemlékezéseiben találjuk a következő adalékot:

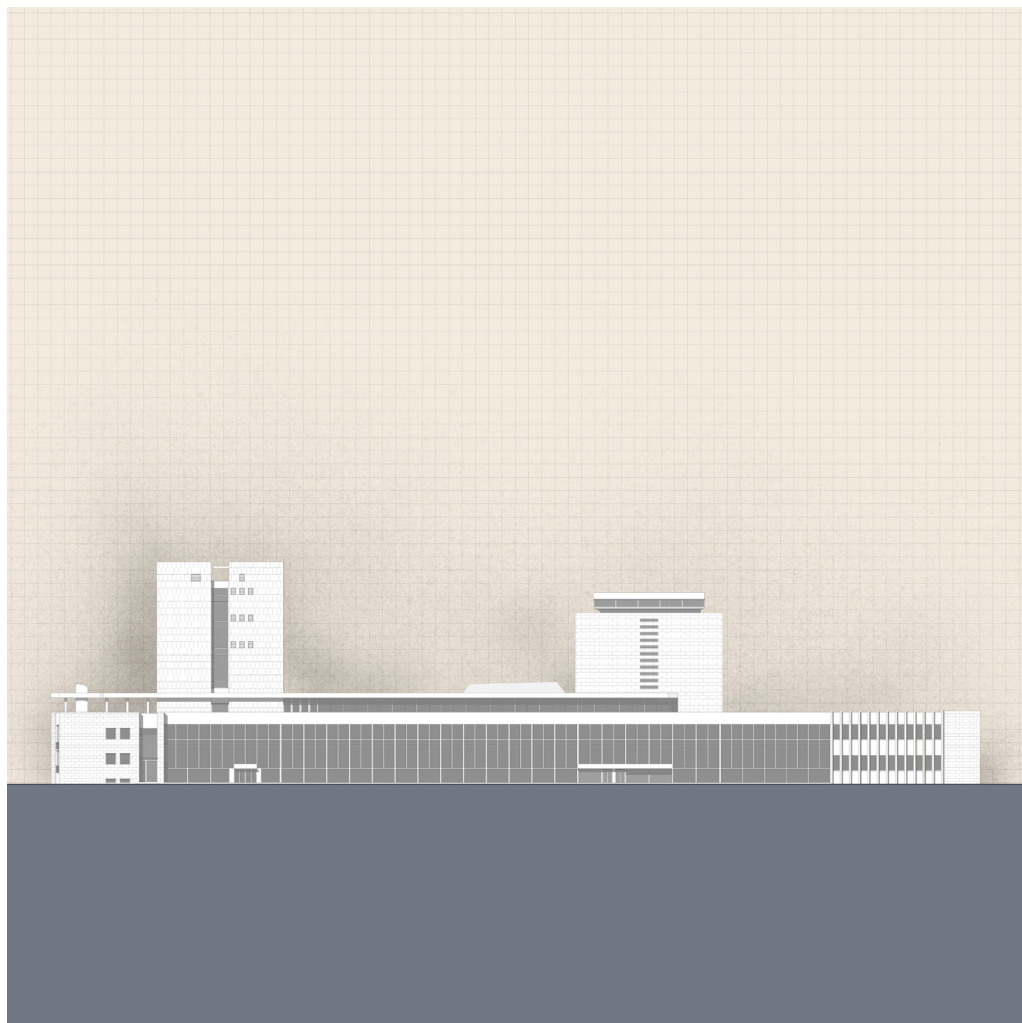
6. ábra. Debrecen Agrártudományi Főiskola bővítése, 1964. Forrás: Mikolás Tibor diaarchívum

„Mikolás Tibor segítségével és részvételével én azok közé a szerencsések közé tartozom, akiknek annak idején, ez még a szigorúbb rendszer idejében volt, sikerült kijutni Finnországba. Egy látogatást szerveztünk. Tibor volt ott, valaki, már nem emlékszem a névre az Építésügyi Minisztériumból a magyar kormányt képviselte, egy kollégám, Sik Károly, aki egy szerkesztetvező volt, Tibor és jómagam. Ez volt a delegáció, aki eljutott Finnországba, és voltunk Helsinkiben, később ilyenformán fölmentünk egészen Lappföldre, szóval egészen magasra északra, voltunk Saarijarvi-ban, voltunk Saynatsalo-ban, és ha jól emlékszem, Saynatsalo-ban épült meg Alvar Aaltónak egy csodálatos kis városháza-együttese, és ahhoz közel volt az ő nyaralója, és engedélyt kértünk a vendégünkötől, hogy volna-e lehetséges, hogy találkozzunk Alvar Aaltóval, és találkoztunk Alvar Aaltóval.”²⁰

¹⁹ Mikolás Tibor: Agrártudományi Főiskola új épületei. *Magyar Építőipar* 9 (1965) 515–518.

²⁰ Interjú Szabó Jánossal. Készítette Tóth Gergely. Vancouver, 2019. május 5.

7. ábra. Debrecen Kossuth Lajos Tudományegyetem, fejlesztés: Kémia épület, 1969.
Forrás: Debreceni Egyetem, tervtári archívum. Átdolgozta: Kocsel Andrea Borbála

A KLTE-fejlesztést folytatva megépítette azt a kazánházat, amit kevesen ismernek. 1963 és 1969 között megépült a Kémia Intézet (7. ábra), amely jelentősen mást képviselt, mint a historizáló egyetemi épületek. A Korb Flóris-féle főépületet ugyanis még az előző századi nyelvezet jellemezte, de a körülmények miatt jó negyvenéves csúszással 1932-re valósult meg. A professzorok nem tudták felvenni a lépést Mikolás Tibor teljesen európai szintű és a kornak megfelelő modern épületeivel, ezért azok sok ellenállást váltottak ki.²¹ Különösen igaz ez a DOTE Elméleti

²¹ Kovács Péter: Építészeti rétegtörések. *Debreceni Disputa* 7 (2009) 10. 33.

8. ábra. Debrecen Orvostudományi Egyetem elméleti tanszékei, 1973.

Forrás (a *Tájékoztató a Debreceni Orvostudományi Egyetem Elméleti Tömbjéről* borítóján megjelent Varga Nándor-grafika (DOTE házi nyomda, 1973). Átdolgozta: Kocsel Andrea Borbála

Tömb²² tízeleletes épületére (8. ábra), amit még ma is tévesen a debreceni panelkorszakhoz tartozónak gondolnak. Nem akartak négyemeletesnél magasabb épületet, még akkor sem, ha egy alacsonyabb szintszámú ház csak az erdő rovására épülhetett volna meg. Az akkori dékán még az alkotó díjazásához szükséges hozzájárulást is megtagadta.²³

Tibor először ezekhez az épületekhez fűzte azt a gondolatát, hogy külön kihívásnak érezte a bonyolult technológiákat. „Technológiát formába önteni, ez az építészet lényege” – fogalmazta meg. A KLTE Kémia Intézet gépészeti szintjén mintegy 500 ventilátor szellőzőcsövet gyűjtött össze. Ebben is megtalálta a rendszert, szerette azt az élményt, amikor zümmögésüket hallgatta, látványuk pedig az egyiptomi templomok sűrű oszloprendjére emlékeztette.²⁴

²² Debreceni Orvostudományi Egyetem elméleti tanszékeinek épülete. *Magyar Építőművészet* 24 (1975) 1. 9–15.

²³ Mikolás Tibor előadássorozata 4. rész. DE Műszaki Kar, 2010. március 25.

²⁴ Mikolás Tibor előadássorozata 3. rész. DE Műszaki Kar, 2010. március 11.

KÓRHÁZAK, KÜLFÖLDI MUNKÁK

A technológia térbeli elrendezésének értelmezése kórházi terveinél vált ismét fontossá. Barátja, Sándor János, az Egészségügyi Minisztérium Beruházási Főosztályáról a KÖZTI kikerülésével rábízta a járási kórházak első, később típustervvé vált épületeinek tervezését. Készült egy egyenes és egy „T” alakú változat.²⁵ Az orosházi kórház (9. ábra) m 1:100-as makettje a weimari konferencián akkora sláger volt, hogy több folyóirat is lekötölte.

1967 és 1975 között öt kórház épült a terveiből, az utolsó három már egyedi tervezésű volt. A legtöbb álmatlan éjszakát a kisvárdai²⁶ jelentette, ahol az alsó pinceszintet nem szigetelték talajvíznyomás ellen és folyamatosan vízben állt. Végül ezt is megoldotta, az akkori NDK-s építészek javaslatára a metróépítőket hívta segítségül.

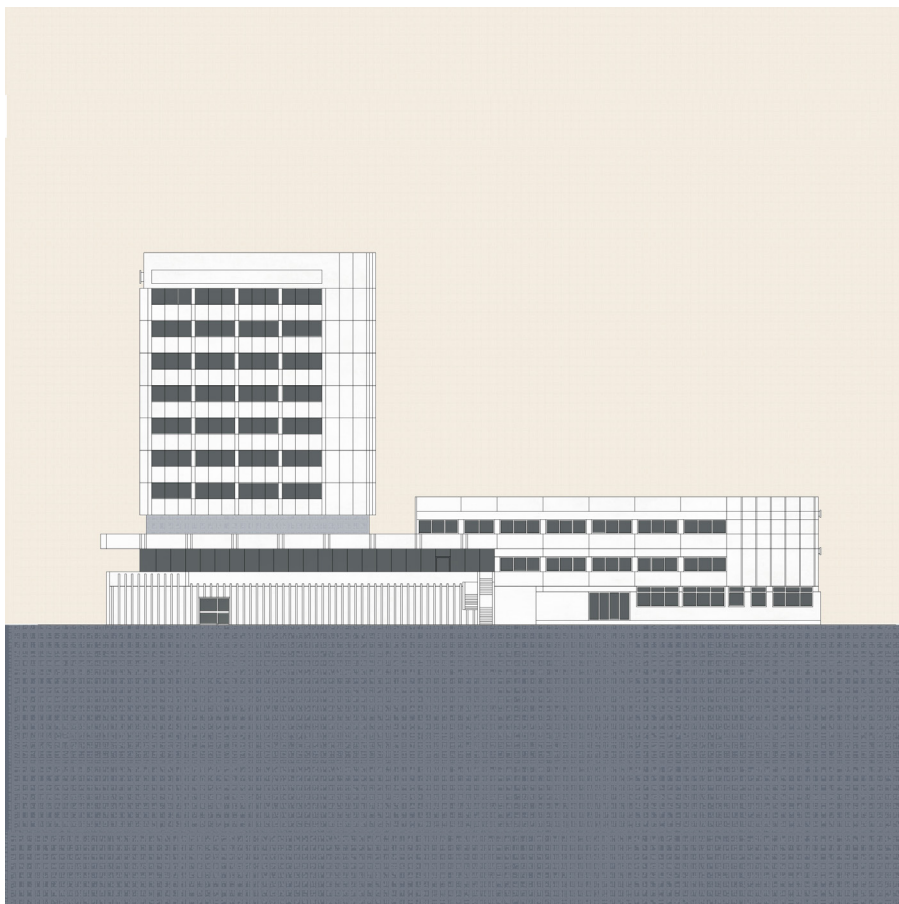
9. ábra. Orosháza, 404 ágyas kórház, 1967. Forrás: Orosházi Kórház archívuma.
Átdolgozta: Török Fruzsina

²⁵ Mikolás Tibor: Járási általános kórház sorozatterve. *Magyar Építőipar* 9 (1960) 9. 428–429.

²⁶ Kórház és rendelőintézet, Kisvárdai. *Magyar Építőművészet* 29 (1980) 1. 30–33.

1970-ES ÉVEK, AZ ELŐREGYÁRTÁS KÉNYSZERE

Ma is álló debreceni egyetemi épületeinek sorát az 1974-ben elkészült Zeneművészeti Főiskola épülete²⁷ zárta (10. ábra). 1966-ban mikor a Zeneművészeti Szakiskola Szaktanárképzőjéből létrejött a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Zene- és Énektanárképző Szak Debreceni Tagozata, helyszűke miatt igen kis létszámmal működött a képzés, amely egy idő után már alapvető problémává vált. A tervezési feladattal Mikolás Tibort keresték meg, akinek a programalkotáson kívül megfelelő helyszínt is kellett keresnie. Úgy gondolta, hogy az Egyetem térhez tartozó, akkor még üres saroktelek megfelelő lenne, hiszen azzal így erősíti az Egyetem sugárút tengelyét, valamint a Főépület látványához ez az új épület is szorosan kapcsolódni tud. Ismert volt Mikolás vonzalma a zene iránt, már emiatt is különös odafigyeléssel viszonyult a feladathoz.

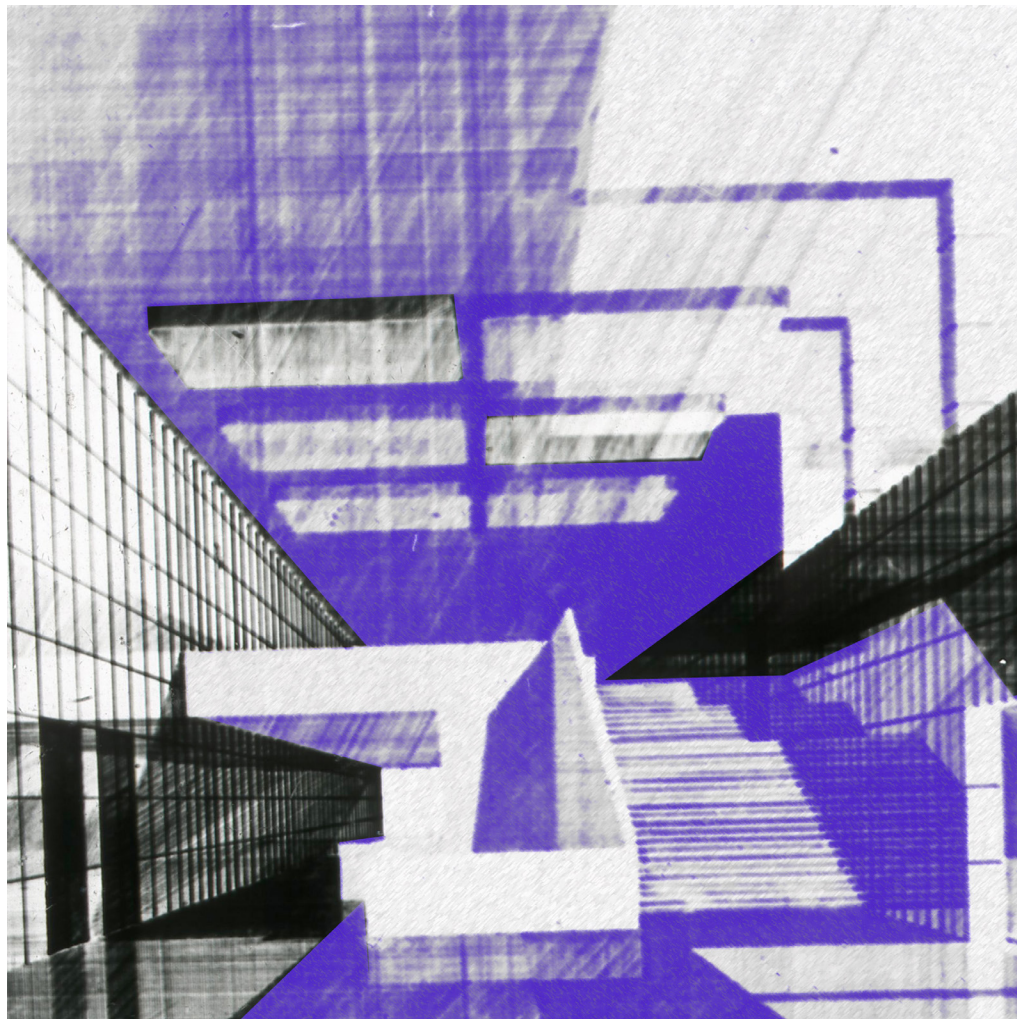

10. ábra. Debrecen Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola és Kollégium, 1974.
Forrás: Debreceni Egyetem, tervtári archívum. Átdolgozta: Molnár Réka Janka

²⁷ Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola debreceni tagozatának tanulmányi és kollégium-épülete. *Magyar Építőművészet* 24 (1975) 2. 12–15.

Debrecen Borsos-féle új sugárútjának belvárosi végére mindig tervben volt egy nagyobb épület építése. 1967-ben a városi párttitkár adott ki utasítást egy művelődési ház tervezésére. A Megyei Művelődési Központ épületének tervezési programját tulajdonképpen Mikolás Tibor találta ki. Megbirkózott a hiányokkal, biztosította a bővítés lehetőségét, a süllyesztett parkoló későbbi eltakarásának lehetőségét. Még a rákényszerített előregyártás sem tudta elvenni a kedvét – szóhasználatával élve – egy komponált épület létrehozásától. A Kölcsy Ferenc nevét viselő Városi és Megyei Művelődési Központot és Ifjúsági Házat 1978. november 5-én avatták fel (11. ábra).²⁸ Sorsszerű, hogy a szemben lévő lakóépületben lakva, annak a nyolcadik emeletéről

11. ábra. Debrecen – Megyei Művelődési Központ belső tere, 1978.
Forrás: Mikolás Tibor diaarchívum. Átdolgozta: Molnár Réka Janka

²⁸ Megyei Művelődési Központ, Debrecen. *Magyar Építőművészet* 29 (1980) 1. 20–24.

nézte végig a művelődési ház életét és 2003-ban a bontását. Rendszerváltás után ugyanis a városvezetés a régi rezsim szimbolikus lenyomatának tartotta az épületet, ezért ragaszkodott az eltüntetéséhez. Az erre irányuló emóciókat persze a ház előtt magasló Lenin-szobor is kiváltotta. Mikolás Tibor sosem értette meg, miért volt szükség a bontásra, hiszen a meglévőt kiválóan lehetett volna integrálni egy új építésbe vagy rekonstrukcióba. Méltósággal, kívülről sztoikus nyugalommal és szomorúsággal élte meg az eseményeket, de képzeljük el, milyen belső vívódás árán. Sommásan ennyit mondott róla: „Az épületet politikai akarat hozta létre, politikai akarat bontotta le.”²⁹

AZ 1980-AS ÉVEKTŐL 2014-IG, OKTATÁS

Az 1980-as évektől egy kiemelkedő épülete említhető. Szenvedélyesen mesélt az 1989-ben átadott Tiszavasvári Alkaloida Kutatóbázisról. Az épület kevésbé ismert, mert rendeltetése titkosítva volt.³⁰ A rendszerváltás előtt a KELETTERV-től nyugdíjazták. Később még dolgozott a főleg ingatlanfejlesztéssel foglalkozó CO-NEXUS Mérnökiroda Kft.-nél, de az ott született tervek főleg csak javaslatok maradtak. A kevesebb tervezési feladat mellett egyre inkább az oktatás kötötte le energiáit. A debreceni Ybl Miklós Főiskolán, később egyetemi karon tanított építészet. Csak érzékeltetve a tudásbázist, több mint 10 000 katalogizált diát készített az előadásokhoz, melyekről kiváló előadói képességgel beszélt.

ÉS VÉGÜL

„Egész életünkben a címerünket tervezzük (hiszen legfőbb vágyunk életünk nemességének igazolása), és várjuk, hogy az élet felrajzolja ránk e nemesség elismerésének ornamentikáját,
bátorságunkért az oroszlán,
hűségünkért a lilium jelét.

Az én címerem tartalma heraldikailag – úgy vélem – már adott, de néhány szép ciráda talán még hiányzik róla.

Rajta van a bátorságom, amellyel akkor is képviseltem az akkor korszerűt – a ma már szinte lenézett funkcionalizmust –, amikor az még, vagy már nem volt általánosan divat (sőt egy időben nem is volt megengedve) – persze igyekezve megőrizni individuumaomat!

és hűségem a hivatásomban ma is első számú irányelvnek tartott hitvallásomhoz,

és kitartásom a szakma építésének, folyamatos szinten tartásának kötelező tudnivalóimban (ha már egyszer sikerült felépítenem azt működésem tágabb területén 60 évvel ezelőttől fogva),

és őszinte bátorságom (ha kell és lehet: támogatásom) mindazokkal, akik megtisztelnak azzal, hogy velem egyvívásuk,

és tágra-nyitottságom az utánam következők felé, akiket igyekszem nem csak művelni, tanítani, nevelni az építészeti szent hivatására, hanem – ha van – elismerni is tehetségüket, teljesítményüket,

és még sokáig élni szeretnék azzal a fantasztikus szerencsével, amely eddig is hozzájuttatott mind ahhoz, amire e téren szükségem volt és van.

²⁹ Mikolás Tibor előadássorozata 4. rész. DE Műszaki Kar, 2010. március 25.

³⁰ Mikolás Tibor előadássorozata 5. rész. DE Műszaki Kar, 2010. április 15.

*Ez mind-mind megmagyarázza azt is, hogy miért tudok optimista maradni még ma is, az elátkozott káosz korában, és tenni a dolgom, hazámnak nyomorra ítélt és minden eszközzel abban is tartott keleti felében.”*³¹

ÖSSZEFOGLALÁS

Mikolás Tibor szakmai pályafutása párhuzamos a magyarországi modern építészettel, amelynek gyökerei a két világháború közötti korszakig nyúlnak vissza. Ez a 20–25 év volt számára a legtermékenyebb, amely idő alatt kimagasló modernista épületek sora született meg. Az 1980-as évek építészeti közegével nem tudott mit kezdeni, nem az ő „terepe” volt. Itt már nem találta meg azt, amit számára a pályája elején a tiszta funkcionalizmus, a későbbiekben pedig a modernizmus mint építészeti gondolkodás és kifejezőmód jelentett.

A Hajdúsági Áruház épületével (1961) átlépte vagy inkább feszegette a „stílus” határait, kísérletezett és egy addig nem használt kifejezést – a „komponált modernizmust” – vezetett be az építészeti közbeszédbe. Ha csak ez az egy alkotása maradt volna a későbbi építészgenerációkra, már abban az esetben is érdemes lett volna az életútját megkutatni, hiszen ez az épülete mai kortárs szemmel vizsgálva is figyelemre méltó.

Cikkünk célja több oldalról is megközelíthető. Már a címből is – MIKOLÁS TIBOR ÉS A KELET-MAGYARORSZÁGI MODERNIZMUS – több réteg felfejthető. A tanulmány segít megismerni egy kevésbé megkutatott alkotói életpályát, alapösszegzés egy (szerintünk) korát meghatározó építész gondolkodásának megértéséhez, mindezt amiatt is, hogy születésének 100. évfordulója van ebben az évben. Ha a vidék és főváros relációban vizsgáljuk Mikolás Tibor tevékenységét, akkor semmi olyat nem találunk – bár Kelet-Magyarország tekinthető legtöbb épületének helyszínül –, ami utalna valamifajta „provincialiszmusra” vagy regionalitásra. Ennek okai többek között abban kereshetők, hogy azok a mesterek, akiktől a pályája elején tanulhatott vagy akikkel együtt dolgozott, mind elkötelezetten az „igazi modern építész” hívei voltak. Biztosan állítható, hogy finnországi tanulmányútja inspiratív volt, és támogatta őt abban, hogy lépést tartson az európai modernizmus fősodrával.

Kutatásunk segíthet abban a napjainkban alakulófélben levő diskurzusban, amely a magyarországi modern építészeti értékeink feltérképezését és azok megőrzését célozta meg.

³¹ Idézet Mikolás Tibortól Arató András megnyitóbeszédében. Emlékkiállítás. Miskolc, 2016. október 7.

Tibor Mikolás and Modernism in Eastern Hungary

SUMMARY

Tibor Mikolás (1924–2024) was one of the leading architects of Debrecen and Eastern Hungary. In 2024, we will celebrate the 100th anniversary of the birth of the two-time Ybl Prize and Széchenyi Prize winner. At the Department of Architecture of the Faculty of Engineering of the University of Debrecen, we have set ourselves the goal of processing his very rich lifework. Together with Master's students, we have traced the stages of his professional development, from the post-war school and master school of classical modern architecture, through socialist realism, the freer architectural thinking of the 1960s and the prefabrication pressures of the 1970s, to the typical buildings, design competitions and conceptual designs of the time. The architectural projects are presented in a way that is more likeable to the students, by reproducing the buildings with contemporary visualisation software, thus making them more comprehensible. By drawing parallels with the date of birth of the designs, the underlying ideas that guided the architecture of the buildings were clarified. Until 1963, for example, there was a characteristic colour scheme on the façades, after which we encountered a more functional clarity. The aim of this study is to show the biography, to demonstrate through the designs that, although there were evolutionary steps in his almost 50-year design career, his *ars poetica* was, on the whole, defined by classical modernism and functionalism.

KEYWORDS

classical modern architecture, composed modernism, functionalism

Open Access nyilatkozat: A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

